

Ο καταγγελτικός Καρυωτάκης

του Ανδρέα Παπαγεωργίου

Μετά από μια περίοδο έντονης κοινοβουλευτικής αστάθειας, τις 25 Ιουνίου 1925 εκδηλώνεται στην Αθήνα στρατιωτικό κίνημα με αρχηγό τον στρατηγό Θεόδωρο Πάγκαλο. Μια μέρα μετά ο στρατηγός αναλαμβάνει καθήκοντα Πρωθυπουργού και Υπουργού Στρατιωτικών.

Το 1926 ο δικτάτορας αποφασίζει ν' απονεμίσει το ανώτατο παράσημο του Φοίνικα στον Αλεξανδρινό ποιητή Κωνσταντίνο Καβάφη.

Λεπτομέρεια πρώτη: Συγχρόνως απονέμει και δεύτερο βραβείο, σε μια Ισπανίδα χορεύτρια, την Αούρεα. Ο δημοσιογράφος Ν. Καραβίας σχολιάζει δηκτικά το αταίριαστο δίδυμο: «Παρουσιάσθη εις τας Αθήνας μια Κυρία Ισπανίς, γνωστή εις την πόλιν μας. [...] Η οποία ζη χορεύουσα χορούς της πατρίδος της και άλλους, λεγομένους κατά συνθήκην κλασικούς. Οπωσδήποτε η Ισπανίς χορεύτρια κάμνει ό,τι εκατοντάδες άλλαι ομοτεχνών της εις τον κόσμον. Και ουδέποτε εσκέφθη ό,τι εκτός χρημάτων η τέχνη της είναι δυνατόν να τη αποφέρη κάτι άλλο. Εις τας Αθήνας όμως τη απέφερε παράσημον [...], το παράσημον του Φοίνικος. Ένα δια τον Καβάφην, άλλο διά την Αουρέα. Μας συγχωρεί ο φίλος ποιητής. Αλλ' ο παραλληλισμός δεν είναι ιδιόκός μας, ανήκει εις τον Πάγκαλον».

Λεπτομέρεια δεύτερη: Η αναγνώριση του ποιητή από την πολιτεία έγινε με μεσολάβηση: οφείλεται στις φιλικές και οπωσδήποτε αυτόβουλες ενέργειες του ιστορικού Χριστόφορου Νομικού, ο οποίος την προκάλεσε με προσωπικές επιστολές προς τον φίλο του Γ.Χαριτάκη, θαυμαστή του Αλεξανδρινού ποιητή και υπουργού του Παγκάλου...

Είναι αλήθεια πως ο Καβάφης δεν αναγνωρίστηκε ούτε δοξάστηκε ως ποιητής εν ζωή, τουλάχιστον ειλικρινά –ούτε καν από τους ομοτέχνους του. Την τελευταία φορά που ταξίδεψε στην Ελλάδα, ένα χρόνο πριν το θάνατό του, μόνο αδιαφορία εισέπραξε: «Το επίσημο κράτος που έχει σκορπίσει εδώ κι εκεί σαν μπουναμάδες τα μετάλλια "αξίας", που ίδρυσε ακαδημία και που δεν παραλείπει ποτέ να παρασημοφορήσει οποιονδήποτε ξένο ηθοποιό που μας έρχεται σε τουρνέ» –καταγγέλλει ο Κώστας Ουράνης στο «Ελεύθερον Βήμα»– δεν έσπευσε να επωφεληθεί της ευκαιρίας «για να δείξει ότι ξεύρει τις πνευματικές του αξίες, τις εκτιμάει κι ενδιαφέρεται γι' αυτές». Άλλωστε, κι ο μέγας Κωστής Παλαμάς δυσκολευόταν να τον χαρακτηρίσει ποιητή: «Μάλλον για ρεπορτάζ μοιάζουν τα γραφτά του», παρατηρούσε. Ο δημοτικιστής Ψυχάρης τον επιτιμούσε «Καραγκιόζη της δημοτικής», ενώ ο Γιώργος Θεοτοκάς υποστήριζε πως σε μια δικογραφία διαζυγίου υπάρχει πολύ περισσότερη ψυχή απ' ό,τι σε ολόκληρο το καβαφικό έργο. «Χάπια που στέκονταν στο λαιμό» χαρακτηρίζονταν με περιφρόνηση τα ποιήματά του –ακόμα και η «Ιθάκη» του περιφρονούνταν σαν «αλεξανδριανή μπανάνα»...

Δύο χρόνια μετά την παρασημοφόρηση του Καβάφη αυτοκτονεί στην Πρέβεζα (ακριβέστερα: εξωθείται στην αυτοκτονία) ένας άλλος ποιητής, ο Κώστας Καρυωτάκης. Μετά το θάνατό του, η ρομαντική μελαγχολία των ποιημάτων του επηρεάζει αρκετούς επίδοξους ποιητές. Ο «καρυωτακισμός» γίνεται μόδα –και περνάει σαν μόδα, αφήνοντας ελάχιστα ίχνη– αν και μια άλλη, λιγότερο προφανής και γνωστή, υπόγεια διαδρομή του πρόωρα χαμένου ποιητή ανιχνεύεται στο έργο της περίφημης γενιάς του '30, όπως στα πρώτα ποιήματα του εμβληματικού Γιώργου Σεφέρη.

Λίγο πριν από την αυτοκτονία του ο Καρυωτάκης γράφει ένα κείμενο, ένα σύντομο πεζό σε τόνο περήφανο και σαρκαστικό –κάτι μεταξύ εξομολόγησης και οργισμένης καταγγελίας– ένα ξεχείλισμα αγανάκτησης «γεμάτο αστραπές λυρικής οργής», όπως σημειώνει ο Κλ. Παράσχος (Νέα Εστία, τ. 281-283, 1938). Η «Κάθαρσις», όπως τιτλοφορείται το πεζό, δημοσιεύεται μετά το θάνατό του στα «Ευρισκόμενα» και συμπεριλαμβάνεται στα «τελευταία κείμενα» του αυτόχειρα ποιητή. Πρόκειται για μια κατάθεση ψυχής, μια «ζωντανή μαρτυρία, όπου φανερώνεται ο αντίχτυπος που είχε όχι γενικά η εξωτερική μα η συγκεκριμένη κοινωνική πραγματικότητα» (βλ. Κ. Στεργιόπουλου, Περιδιαβάζοντας, Α'), ένα ντοκουμέντο που χαρακτηρίζεται από πάθος και ωμό ρεαλισμό.

Βέβαια. Έπρεπε να σκύψω μπροστά στον ένα και, χαϊδεύοντας ηδονικά το μαύρο σεβιότ - παφ, παφ, παφ, παφ -, “έχετε λίγη σκόνη” να είπω “κύριε Άλφα”.

Ύστερα έπρεπε να περιμένω στη γωνιά, κι όταν αντίκριζα την κοιλιά του άλλου, αφού θα 'χα επί τόσα χρόνια παρακολουθήσει τα αισθήματα και το σφυγμό της, να σκύψω άλλη μια φορά και να ψιθυρίσω εμπιστευτικά: “Άχ, αυτός ο Άλφα, κύριε Βήτα...”

Έπρεπε πίσω από τα γυαλιά του Γάμμα, να караδοκώ την ιλαρή ματιά του. Αν μου την εχάριζε, να ξεδιπλώσω το καλύτερο χαμόγελό μου και να τη δεχθώ όπως σε μανδύα υπότου ένα βασιλικό βρέφος. Αν όμως αργούσε, να σκύψω για τρίτη φορά γεμάτος συντριβή και ν' αρθρώσω: “Δούλος σας, κύριε μου”.

Αλλά πρώτα πρώτα έπρεπε να μείνω στη σπείρα του Δέλτα. Εκεί η ληστεία γινόταν υπό λαμπρούς, διεθνείς οιωνούς, μέσα σε πολυτελή γραφεία. Στην αρχή δεν θα υπήρχα. Κρυμμένος πίσω από τον κοντόπαχο τμηματάρχη μου, θα οσφραινόμουν. Θα είχα τρόπους λεπτούς, αέρινους. Θα εμάθαινα τη συνθηματική τους γλώσσα. Η ψαύσις του αριστερού μέρους της χωρίστρας θα εσήμαινε: “πεντακόσιες χιλιάδες”. Ένα επίμονο τίναγμα της στάχτης του πούρου θα έλεγε: “σύμφωνος”. Θα εκέρδιζα την εμπιστοσύνη όλων. Και, μια μέρα, ακουμπώντας στο κρύσταλλο του τραπεζιού μου, θα έγραφα εγώ την απάντηση: “Ο αυτόνομος οργανισμός μας, κύριε Εισαγγελεύ...”

Έπρεπε να σκύψω, να σκύψω, να σκύψω. Τόσο που η μύτη μου να ενωθει με τη φτέρνα μου. Έτσι βολικά κουλουριασμένος, να κυλώ και να φθάσω.

Κανάγιες!

Το ψωμί της εξορίας με τρέφει. Κουρούνες χτυπούν τα τζάμια της κάμαρας μου. Και σε βασανισμένα στήθη χωρικών βλέπω να δυναμώνει η πνοή που θα σας σαρώσει.

Σήμερα επήρα τα κλειδιά κι ανέβηκα στο ενετικό φρούριο. Επέρασα τρεις πόρτες, τρια πανύψηλα, κιτρινωπά τείχη, με ριγμένες επάλξεις. Όταν βρέθηκα μέσα στον εσωτερικό, τρίτο κύκλο, έχασα τα ίχνη σας. Κοιτάζοντας από τις πολεμίστριες, χαμηλά, τη θάλασσα, την πεδιάδα, τα βουνά, ένιωθα τον εαυτό μου ασφαλή. Εμπήκα σ' ερειπωμένους στρατώνες, σε κρύπτες όπου είχαν φυτρώσει συκιές και ροδιές. Εφώναζα στην ερημία. Επερπάτησα ολόκληρες ώρες σπάζοντας μεγάλα, ξερά χόρτα. Αγκάθια κι αέρας δυνατός κολλούσαν στα ρούχα μου. Με ήβρε η νύχτα...

Η «Κάθαρσις» είναι η προσωπική τραγωδία του Κώστα Καρυωτάκη και συγχρόνως η τραγωδία κάθε «κοινωνικά απροσάρμοστου», κάθε ανθρώπου που δίνει αγώνα σ' ένα κοινωνικό περιβάλλον κοντόφθαλμο, απορριπτικό και συχνά έκδηλα εχθρικό, προκειμένου να διασώσει την αξιοπρέπεια, την αυτοεκτίμηση και την ατομική του ελευθερία, που αρνείται πεισματικά να υποταχθεί με αντάλλαγμα την κοινωνική και επαγγελματική άνοδο, που αντιστέκεται στη δουλοπρέπεια, στη διαβολή, στη συκοφαντία και στις γλοιώδεις μεθόδους της κοινωνικής αναρρίχησης, η οποία επιτυγχάνεται με αθέμιτα και ηθικά απαράδεκτα μέσα.

Είναι το δράμα του σκεπτόμενου ανθρώπου, που ασφυκτιά και ανθίσταται στην περιρρέουσα διαφθορά και γι' αυτό περιθωριοποιείται, απειλείται, χλευάζεται ή διακωμωδείται. Άλλωστε, ο αιρετικός Καρυωτάκης ήταν πάντα ενοχλητικός: Κατά την Επταετία η Γενική Δ/ση Τύπου απαγόρευσε τη μελοποίηση του ποιήματος «Δημόσιοι Υπάλληλοι», διότι «ο ποιητής μέμφεται της Πολιτείας, παρομοιάζων ταύτην με ηλεκτρολόγον, εμμέσως δε δύναται να προσβάλλη τους δημοσίους υπαλλήλους» και το ποίημα «Πρέβεζα», επειδή «δύναται να θεωρηθή περιύβρισις δημοσίας αρχής, ως και να παραβλάψη τα εθνικά συμφέροντα»...

Η «Κάθαρις» ξεγυμνώνει και αποκαλύπτει μιαν άρρωστη κοινωνία. Η κάθοδος και η άνοδος παρουσιάζονται σχετικές και ανάλογες της θέσης και των στόχων που υπηρετεί ο καθένας: Η κλίμακα ηθικής καθόδου ευδιάκριτη (ξεσκόνισμα – κάρφωμα – γλείψιμο), ωστόσο οδηγεί ψηλά: Ο δρόμος της κοινωνικής, οικονομικής και επαγγελματικής καταξίωσης και επιτυχίας είναι κατηφορικός. Από την άλλη, όσο πιο ψηλά στέκονται στην κοινωνική ιεραρχία ο Α, ο Β, ο Γ, ο Δ, τόσο πιο χαμηλά πρέπει να κατέβει κανείς, αν επιθυμεί να τους φτάσει. Η παλιανθρωπιά ανταμωμένη με τον καθωσπρεπισμό, τους καλούς τρόπους, την υποκρισία. Ο πρωταγωνιστής, αφού μ' ένα λόγο χειμαρρώδη και «καυτό» από πάθος καταγγέλλει την κοινωνική πραγματικότητα, οδηγείται περήφανα και εθελούσια στην απομόνωση και το θάνατο. Όπως παρατηρεί ο Κώστας Στεργιόπουλος, ο ποιητής, ενώ παρουσιάζει οξύτερα απ' οπουδήποτε αλλού τη διαμαρτυρία και την αγανάκτησή του, φτάνοντας ίσαμε τις παρυφές της κοινωνικής επανάστασης, την τελευταία στιγμή στρέφει την πλάτη στη ζωή και στην κοινωνία εξουθενωμένος από ένα βαθύ αίσθημα ματαιότητας και πηγαίνει προς την ανυπαρξία και το μηδέν, βέβαιος πως τίποτε πλέον δεν ωφελεί. Η «κάθαρις» για τον ποιητή είτε είναι ανύπαρκτη είτε επιτυγχάνεται διά του θανάτου.

Οι ιστορικές αναφορές και αφετηρίες εύκολα ανιχνεύονται. Στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου το ζοφερό παρόν δεν προοιωνίζει ένα ελπιδοφόρο αύριο, ενώ το «ένδοξο παρελθόν» δεν προκαλεί πια τα ρίγη, τους ενθουσιασμούς και τις ψευδαισθήσεις με τα οποία τρεφόταν άλλοτε ο Ελληνισμός. Ατέλειωτη ακινησία, κοινωνία και ηγεσία υπηρετική μιας αποκρουστικής και λιμνασμένης δημόσιας διοίκησης, διαβλητά μέσα, χαριστικές πράξεις, μεγαλόστομες διακηρύξεις, αυθαιρεσίες και φατριασμοί. Η αποκατάσταση των προσφύγων ευκαιρία πλουτισμού και πελατειακών εξυπηρετήσεων. Ο τύπος της εποχής αδιάψευστος μάρτυρας του νεοελληνικού δράματος: «Διασπάθις πρωτοφανής του ιερού χρήματος έλαβεν χώραν, επιχειρηματίαι, εργολάβοι, μεσίται, όργανα κρατικά και όργανα της Αυτονόμου Επιτροπής διεχειρίσθησαν με αναισθησίαν εγκληματικήν και με ιδιοτέλειαν κυνικωτάτην τα χρήματα των προσφύγων» (εφημ. Καθημερινή 17/1/1928). Η κρατική μηχανή και η δημόσια διοίκηση τραγικά ελλειμματική και νοσηρή: «Το γεγονός ότι η μεγάλη μάζα των δημοσίων υπαλλήλων όλων των βαθμίδων προερχόταν από στρώματα καθυστερημένα από πολιτισμική άποψη είχε σοβαρές επιπτώσεις στο ποιόν του κρατικού μηχανισμού, του οποίου η λειτουργία πρόσκοπτε αδιάκοπα όχι μόνο στην αγραμματοσύνη, τη στενοκεφαλιά, την κουτοπονηριά ή τη συμπλεγματικότητα, αλλά επίσης στην ανυπέβλητη ανικανότητα του μέσου υπαλλήλου να προσανατολίσει τη δραστηριότητά του σε απρόσωπες, γενικές και αφηρημένες αρχές, εφ' όσον η νοοτροπία του εμφορούνταν από τις αξίες της πατριαρχικής κοινωνίας, ήτοι την πρωταρχική νομιμοφροσύνη του προς την ιδιαίτερη πατρίδα του, τους συγγενείς του, τους φίλους του, τους φίλους των φίλων του, τους προστάτες και τους προστατευομένους του» (βλ. Π.Κονδύλης, Η καχεξία του αστικού στοιχείου στη νεοελληνική κοινωνία και ιδεολογία).

Ο πεσιμισμός του Καρυωτάκη, όσο κι αν τρέφεται από την κοινωνική και πολιτική πραγματικότητα του καιρού του, συνδέεται αναμφίβολα με την ιδιοσυγκρασία του. Εντούτοις η φωνή του –μπορεί για μάς υπερβολική ή μελοδραματική– έχει την ένταση και

τη χροιά της κοινωνικής καταγγελίας –και ως τέτοια συνεχίζει να μάς αφορά και να μάς προκαλεί.